

REFRANYS DELS POBLES DELS PAÏSOS CATALANS

Víctor PÀMIES

INTRODUCCIÓ

Les dites tòpiques o refranys geogràfics són les «dites referides a les diferents branques de la geografia: rius, muntanyes, poblacions, clima o produccions, entre d'altres».¹ Per tant, són aquelles expressions idiomàtiques que contenen un component geogràfic prou concret per a poder-lo plasmar en un mapa polític.

Dins aquest àmbit concret, el projecte dels refranys dels pobles dels Països Catalans s'ocupa dels refranys i dites que contenen toponímia major de tots els municipis de parla catalana, amb una voluntat de convertir-lo en una eina participativa en què els usuaris siguin els qui aportin les dades de cada municipi, cercant informació oral encara viva i la proximitat dels informants.

Joan Amades (1937: 117) escriu que «A Catalunya, com pertot arreu, hi ha gran nombre de dites tòpiques que constitueixen una important branca de la paremiologia i també un interessant aspecte de la càustica popular. Poques són les poblacions de les quals el refrany no digui una cosa o altra, sovint punyent i desagradosa, si bé sempre posseïda de singular gràcia. Tan interessant com la mateixa parèmia, és saber el fet, o circumstància real o tradicional que ha donat tema i argument a la dita».²

Com apunta Josep Coll (1993: 71-72), «del conjunt de les expressions lingüístiques que empren els habitants d'una determinada localitat per referir-se a llurs pobles veïns, cal distingir-ne dos grans grups: els malnoms o nomarrots i els refranys geogràfics. Ambdós s'usen igualment per a una doble finalitat irònica i identificativa de la comunitat-poble. La diferència és únicament formal: els malnoms són substantius, mentre que el refrany geogràfic és, generalment, una oració simple».³

Per tant, podem dir que, entre les característiques principals de les dites tòpiques, hi podem destacar l'aspecte desagradós (o sovint escatològic), amb què es prefereix destacar les misèries més que no pas les virtuts dels pobles anomenats, i el fet que són els veïns els que imposen aquestes etiquetes a altres pobles amb els quals mantenen una rivalitat o tracte.

1. Pàmies, 2008 (s. v. *dita tòpica*).

2. Amades, 1937, 117-122.

3. Coll, 1993: 71-75.

Amb els avenços que ha permès la informàtica de consum en obert, a través d'eines que qualsevol usuari pot configurar per a qualsevol dispositiu, s'ha obert la possibilitat d'oferir un espai o una aplicació que permeti consultar sobre un mapa aquestes dades geolocalitzables que trobem en un seguit de refranys catalans.⁴

D'aquesta manera, a través de la tecnologia que Google posa a disposició dels usuaris mitjançant el seu servei de mapes,⁵ amb el suport hipertextual d'un blog d'un altre servei de Google,⁶ el desenvolupament del projecte consisteix en la geolocalització dels refranys referits a pobles dels Països Catalans i l'opció de consulta d'aquests continguts a través de la navegació pel mapa o recorrent als índexs i continguts hipertextuals del blog, la qual cosa permet sempre la interrelació entre els continguts textuals i els visuals, saltant d'un recurs a l'altre.

Hi ha prou material en els reculls principals de parèmies catalanes per a poder confeccionar una fitxa amb dites tòpiques de cada un dels 1.861 municipis de les terres de parla catalana. Així, per posar uns quants exemples, Joan Amades en recull més de 1.700 en l'apartat de «Refranys geogràfics» del *Folklore de Catalunya. Cançoner*, sota els subapartats de *Baleàrics, Catalans, Valencians i Vària*. També en recull un munt Anna Parés a *Tots els refranys catalans* (1999) o Maria Conca a *Els refranys catalans* (1988), o també Elvira Farràs (1998) a *Ribera amunt són les boniques. Refranys i dites de l'Alt Pirineu català*. També hi ha tot un seguit d'obres específiques d'aquest àmbit, com per exemple Manuel Sanchis Guarner (1963) a *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* (4 vol.) o els llibres de Ricard Serra i Feu, *Els Pobles del Pirineu en el refranyer geogràfic català i aranès* (2008) i *Refranys geogràfics (volum 2). Comarques meridionals (Catalunya), del Matarranya (Aragó) i dels Ports i Maestrat (València)* (2010), sense voluntat de pretendre ser exhaustiu.

Però actualment, amb les possibilitats que tenim a l'abast en l'entorn del web 2.0, qualsevol projecte es pot enriquir amb les aportacions dels usuaris i es pot convertir, així, en una eina col·laborativa i participativa. Per això es planteja ja des d'un inici com un espai obert a la participació dels usuaris, tant per la possibilitat de proposar dites tòpiques a través d'un formulari accessible des del blog, com per la possibilitat d'ampliar o esmenar fitxes ja obertes a través dels comentaris que permet cada contingut.

LA DIVISIÓ TERRITORIAL

En el blog de suport s'ofereix la possibilitat de trobar un municipi a través del cercador intern del blog o a través de diversos índexs: un amb tots els municipis (1.861) per ordre alfabètic i un altre per a cada un dels diferents territoris de parla catalana: Andorra,

4. Totes les referències a pàgines web han estat revisades i actualitzades en escriure aquest article, a l'abril de 2015.

5. <http://maps.google.cat>

6. <http://topica.dites.cat>

Catalunya, Catalunya del Nord, el Carxe, Franja de Ponent, Illes Balears, Alger i País Valencià, on s'agrupen els municipis sota cada una de les comarques (o parròquies) en què s'estructuren administrativament aquests territoris.

La font de referència que s'ha pres per determinar aquesta divisió territorial és la distribució que ja aplicava un altre recurs a internet, l'Open Directory Project,⁷ un directori multilingüístic d'adreces web, mantingut per editors voluntaris d'arreu del món, que des de 1998 i en més d'una setantena de llengües, mostra un seguit de recursos d'internet classificats territorialment, dins un arbre temàtic de coneixement. I aquelles dades s'han contrastat amb les informacions de la Wikipedia en català⁸ i d'Enciclopèdia Catalana,⁹ principalment. Tot i així, i com a anècdota del valor que aporta el treball col·laboratiu en xarxa, mercès a les aportacions dels usuaris del mapa, s'ha pogut ajustar, corregir i delimitar la distribució comarcal del País Valencià, l'única regió on aquesta distribució administrativa supramunicipal no s'aplica i no hi ha una única distribució possible o reconeguda. Així, es van corregir algunes atribucions no tradicionals d'alguns municipis, com per exemple Atzeneta del Maestrat, Benafigos o les Coves de Vinromà, pertanyents a l'Alt Maestrat i atribuïdes erròniament a l'Alcalatén, les dues primeres, i a la Plana Alta, la darrera, per posar un exemple.

Quan hi ha informació oficial d'aquestes distribucions territorials, s'ha aprofitat i aplicat amb cura i rigor, respectant en primer cas el nom oficial català dels municipis, tal com consta en els respectius ordenaments administratius (com és el cas de les parròquies d'Andorra, les comarques de Catalunya o els municipis de les diferents illes de les Balears) o d'acord amb la denominació tradicional en català, per exemple en el cas dels municipis de la Catalunya del Nord i de la Franja de Ponent.

CONTINGUT DE LA FITXA INFORMATIVA DE CADA MUNICIPI

La voluntat d'aquest projecte no és enciclopèdica, sinó que en cada fitxa només s'ha volgut plasmar aquella informació bàsica que pugui servir per identificar cada un dels municipis i poder-hi detallar, a mesura que es trobi la informació pertinent o la comuniquin els usuaris, la informació referida a les dites tòpiques atribuïdes, el gentilici, els malnoms i els renoms dels habitants, amb la possibilitat d'obrir un camp de notes que permeti ampliar qualsevol informació que es consideri interessant de detallar-hi.

Així, l'estructura de cada fitxa és la següent:

- Nom del municipi (amb vincle a la Wikipedia) (comarca i regió corresponents).
- Gentilici (si en té).
- Malnoms i renoms (si n'hi ha).

7. <http://www.dmoz.org>

8. <http://ca.wikipedia.org/wiki/Portada>

9. <http://www.enciclopedia.cat>

- Subdivisió municipal (si hi ha nuclis de població menors amb paremiologia tòpica pròpia, en ordre alfabètic, prescindint d'articles inicials).
- Dites tòpiques (en ordre alfabètic).
- Notes, si n'hi ha, per explicar algun dels continguts de la fitxa que calgui aclarir o ampliar.
- Enllaç al mapa.

Tots els camps són optatius, tret del nom del municipi, que permet obrir la fitxa, i almenys una dita tòpica perquè hi hagi contingut substantiu. I podem trobar fitxes més o menys completes en un inici, sempre amb la possibilitat d'actualitzar-les al moment i en línia de manera immediata.

Alguns exemples, a l'atzar, amb més o menys contingut de municipis del mapa ja oberts:

Santa Cristina d'Aro (Baix Empordà, Catalunya)

Nuclis de població

Bell-lloc; Bufaganyes; Camps de Santa Maria; Canyet; Roca de Malvet; Romanyà de la Selva (mapa); Salom; Santa Cristina d'Aro (mapa); Santa Llogaia d'Àlguema; Solius; Vilar, El

Gentilici

Cristinenc, -enca

Dites tòpiques

— *Quan la professó va de Tossa a Romanyà, pluja segura avui o demà.*¹

Nota¹: Es diu a Llagostera i es refereix als núvols, quan van de Tossa de Mar cap a Romanyà de la Selva (al municipi de Santa Cristina d'Aro).

Benicarló (Baix Maestrat, País Valencià)

Gentilici

Benicarlando, -anda

Malnom o renom

Caduferos¹

Dites tòpiques

— *A Alcalà són gaspatxeros, Santa Malena fogueros, Paniscla panisclans i a Benicarló llancersos.*

Nota¹: A Benicarló els diuen caduferos pels cadufos que tenien a les sènies per treure l'aigua dels pous.

Campos (Mallorca, Illes Balears)

Nuclis de població

Campos (mapa); Dalt sa Ràpita; Covetes, Ses; Palmer, Es; Ràpita, Sa; Sorda, Sa; Vinyola, Sa

Gentilici

Campaner, -era

Dites tòpiques

- A Campos quan hei ha eixut se comanen a Sant Blai, i noltros en aquest ball encara no hem begut.*
- A Campos ses campaneres que no han on fer es jornal es tanquen dins es corral i bramen com a someres.*
- A Campos, campanes noves i es campanar esbucac i Son Julià espadat perquè robava garrofes.*
- A Campos, campanes noves i es campanar, esbucac, o esquerdat.*
- Estar (o Quedar) algú com ses llànties de Campos.*
- Ja mos veurem davant Campos.*
- Just com la llàntia de Campos.*

EL MAPA DE GOOGLE

El projecte pretén aprofitar la tecnologia de geolocalització que permeten els mapes de Google per mostrar les dites tòpiques a través d'unes fitxes ancorades en la situació corresponent de cada municipi. Així, a vista d'àliga, ens podem apropar a qualsevol zona dels Països Catalans i veure de quins municipis hi ha recopilades dites tòpiques. O a partir de la cerca d'un municipi concret, veure, per proximitat, quines són les poblacions que també contenen informació sobre paremiologia tòpica. I la tecnologia ens permet anar saltant, en un circuit que mai no s'acaba, del blog al mapa i del mapa al blog a través dels enllaços hipertextuals que els vinculen unívocament.

La fitxa del mapa és molt més senzilla, perquè no hi cal tanta informació com la que conté la del blog i només hi ha el nom del municipi.

VINCULACIÓ DEL MAPA I DEL BLOG

En el moment actual, només s'ha fet un assaig de la viabilitat del projecte a través de les eines gratuïtes que ofereix Google, sense que hi hagi cap desenvolupament tècnic ni programa informàtic al darrere. Això fa que no hi hagi cap control sobre noves funcionalitats, prestacions o desajustos del programa, mentre que una aplicació desenvolupada per informàtics i amb programació pròpia en minimitzaria els possibles efectes.

CONCLUSIONS

Modernitat i antigor. El projecte vol ser un punt de confluència entre l'antigor dels refranys, aquestes peces rítmiques i musicals nascudes en l'oralitat, que han perviscut al

llarg dels segles, i la modernitat de la xarxa, dels recursos compartits, del coneixement posat a l'abast de tothom a través d'un clic i l'aparició d'informació en una pantalla, que els usuaris poden valorar, esmenar, compartir o reformatar en altres formats de difusió.

I això és possible aprofitant el component geogràfic d'un determinat nombre de refranys (els refranys geogràfics o dites tòpiques) i la nova tecnologia de geolocalització i referenciació sobre mapes d'elements geogràfics de toponímia major.

BIBLIOGRAFIA

- AMADES I GELATS, Joan (1937): «Refranys geogràfics». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Núm. 504 (Any XLVII, V.1937), p. 117-122.
- COLL I MARTÍ, Josep (1993): «Refranys geogràfics al Pallars». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*. Núm. 13: VIII Col·loqui de Lleida, p. 71-75.
- PÀMIES I RIUDOR, Víctor (2008): *Vocabulari de paremiologia* [en línia] <<https://refranys.wordpress.com/vocabulari-de-paremiologia>>, s. v. *dita tòpica*. [Consulta: 20 febrer 2016].